

ПРАГМАТИЧНІ ВАРІАЦІЇ ПОРАДИ В АРХІТЕКТОНІЦІ УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

Variations of one of the neutralized forms of inducement in the official-business discourse – advice and its linguistic modifications, clarification of them in the specified discourse are considered in the work. The material for the study was pragmatic variants of paradises, selected mainly by the method of through writing, recorded in texts of official business style and online publications. The author's file includes 2000 examples. Advice belongs to non-categorical speech acts that give the addressee freedom in making a decision. And the non-obtrusive nature of prompting and avoiding the pressure of meaningful advice on the interlocutor ensures an effective reaction and understanding of the language instruction to actions by the interlocutor.

В офіційно-діловому стилі імпліцитні спонукання характеризують не лише категоричні спонукання-приписи та заборонам, а й некатегоричні - рекомендації, побажання тощо. Вони різняться кількістю форм, що беруть участь у їх оформленні. Найбільшу кількість варіантів вираження має рекомендація (порада), найменше - пропозиція й прохання. Саме порада належить до архітектоніки некатегоричних мовленнєвих актів, що дають адресатові свободу в ухваленні рішення, вони є нейтралізовані формами імперативної інтенції у діловому дискурсі.

Нейтралізовані форми спонукання в науковій літературі визначають як невольовий імператив, або сугестивні спонукання [1, 46]. Нейтральне спонукання характеризує спрямованість до адресата, тобто врахування його інтересів, необов'язковість виконання дії від адресата, пріоритетна позиція мовця. Водночас пріоритет мовця, на відміну від категоричних спонукань, ґрунтований не тільки на його владних повноваженнях, а й на авторитеті, на знаннях. Щодо поради, то мовець може радити, якщо обізнаний, компетентний в тій чи тій галузі знань. Вагомість поради не лише в тому, що вона є частиною закону, а в її доречності. Серед нейтральних спонукань в офіційно-діловому стилі порада є однією з найяскравіших модифікацій цього дискурсу.

Семантичний спектр поради студіювали А. Архипенко, Л. Бондаренко, Н. Депутатова, М. Кульбаба, О. Наумук, О. Петрова, А. Романченко, А. Соловійова, Т. Шеловських, С. Шабат-Савка, О. Шутова та ін.

Метою пропонованого дослідження є з'ясування специфіки поради як важливого складника офіційно-ділового дискурсу.

Матеріалом для дослідження послуговували дібрані переважно методом наскрізного виписування прагматичні варіанти парад, зафіксовані в текстах офіційно-ділового стилю й інтернет-виданнях. Авторська картотека нараховує 2000 прикладів.

Порада - пропозиція, вказівка, як діяти в яких-небудь обставинах, допомога добрим словом у скруті [5, 244]. Цей тип спонукання вирізняється спрямованістю на користь адресата або третьої особи. Мовець уважає вчинення дії за доцільне, але не нав'язує свою волю адресату, за останнім залишається можливість вибору. Та-

кий параметр, як відношення між мовцем і адресатом в разі поради нерелевантний, оскільки мовець за статусом може бути як вищим, так і нижчим за адресата.

В актуалізації інваріантного змісту виявлюваний широкий ракурс варіювання. До інституційних, специфічних для офіційно-ділового стилю різновидів поради (рекомендації), що становлять закінчений текст і оформлені спеціальним документом, зараховуємо додатки до підсумкових документів міжнародних форумів, консультативний висновок суду, особливу думку одного з членів судової колегії [3]. Додаткова прагматична параметризація варіантів поради (чинник адресата, зміст дії, тип тексту, додаткові комунікативні наміри мовця) дозволяє виокремити більш дрібні варіанти: потенційну пораду, пораду-застереження, пораду-інструкцію, критичну пораду, пораду-повчання, пораду-вимогу, пораду-побажання, пораду-пропозицію, пораду-думку, пораду-заклик, опосередковану пораду, пораду, адресовану першій особі.

Потенційна порада

Потенційну пораду визначаємо як «пораду про всякий випадок», «якщо виникне проблема», «за потреби», напр.: *У випадку звернення до суду начальника відділу ДВС, у провадженні якого перебуває виконавче провадження, погодження такого подання не вимагається* (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-13>). Наведене висловлення, яке функціює в документі, містить іллокутивну силу поради не вимагати подання, за умов звернення до суду. Наявність у реченні проблематичної умови (якщо трапиться так, що потрібно звертатися до суду), модифікує висловлення в такий семантико-прагматичний підтип поради, як потенційна порада.

Порада-застереження

Порада зазнає модифікації в пораду-застереження, коли мета мовця не скільки в спонуканні, стільки у волевиявленні щодо можливих неадекватних дій, прагнення їм запобігти, напр.: *Шум може спричинити зниження рівня безпеки праці, а результати його негативного впливу на операторів таких служб цивільної авіації, як зв'язок керування повітряним рухом та інші, можуть позначатися на безпеці польотів* (<http://library.if.ua>). Застереження є основою, мотивуванням подальшої поради-спонукання до дії: попереджаючи роботодавців про одне з негативних наслідків шуму, мовець обґрунтовує тим самим свою пораду глибше проаналізувати вплив шуму на безпеку польотів.

Порада-інструкція (інструктивна порада)

Інструктивна порада - це такий різновид поради, який підказує адресату, як діяти в конкретній ситуації. В плані вираження вона є висловленням, що містить кілька предикативних ліній із причинно-наслідковим зв'язком - складнопідрядні речення, поліпредикативні конструкції або надфразні єдності, напр.: *Мотивувальна частина ухвали повинна містити мотиви, з яких суд дійшов висновків, і норми закону, якими керувався суд, постановляючи ухвалу. У цій частині ухвали слід наводити встановлені судом обставини, що мають значення для справи, їх юридичну оцінку та визначені відповідно до них правовідносини, а також оцінку всіх доказів, з яких суд виходив при вирішенні подання. Встановлюючи наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалось подання, визнаючи одні та відхиляючи інші докази, суд має свої дії мотивувати* (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-13/page2>).

У цьому висловленні наявні компоненти інструктивної поради, а саме - конкретна ситуація (*мотивувальна частина ухвали повинна містити мотиви, з яких суд дійшов висновків, і норми закону*) і порядок дій у ній (*слід наводити встановлені судом обставини, що мають значення для справи, оцінку всіх доказів, з яких суд виходив при вирішенні подання*), що сказано кількома словами, які становлять надфразну єдність. Розглянутий надфразний комплекс об'єднаний значенням «інструктивна порада».

Критична порада

Підставою цього семантико-прагматичного різновиду поради служить професійна оцінка неадекватності дій або намірів адресата. Мета мовця - змусити адресата відмовитися від його намірів або дій, напр.: *У багатьох країнах жінки-мігранти відчують високий рівень безробіття порівняно з немігрантними працівниками та чоловіками* (<http://library.if.ua>). Це висловлення є критичною порадою. Мета адресанта - спонукати адресата (в цьому випадку це уряди країн, що приймають робітників-емігрантів і більш низька ланка - роботодавці) відмовитися від негативної практики дискримінації жінок-емігранток під час прийому на роботу. Критично оцінюючи ситуацію (*констатуючи факт, що рівень безробіття серед жінок-емігрантів порівняно з корінними жителями й емігрантами-чоловіками*), мовець тим самим поволі рекомендує адресату приділяти більше уваги цій проблемі й створити додаткові робочі місця для жінок-емігранток.

Допомога-порада

Використовуючи допомагу-пораду, мовець пропонує адресату спосіб, у який останній зможе уникнути негативної ситуації або більш успішно впоратися з поставленим завданням, напр.: *У проєкті пропонується внести до Закону України «Про державні лотереї в Україні» зміни, які спрямовані на недопущення проведення під виглядом державних лотерей незаконних азартних ігор. Для цього в проєкті пропонується, зокрема, запровадити використання електронної системи прийняття ставок для всіх видів лотерей з введенням он-лайн контролю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, та деякі інші відповідні заходи. На думку суб'єкта права законодавчої ініціативи, прийняття проєкту призведе до припинення проведення під виглядом державних миттєвих лотерей незаконних азартних ігор* (http://rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47207).

Цей висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державні лотереї в Україні» (щодо посилення державного контролю)» містить дію, до якої мовець спонукає адресата (експліковано за допомогою безособової форми дієслова *пропонується/ пропонується* внести до Закону України) і його мотивацію, що є важливим компонентом у структурі спонукання-поради). Використання лексем *призведе до припинення* зі значенням допомоги (дослівно це допоможе зупинити проведення під виглядом державних миттєвих лотерей незаконних азартних ігор) модифікує спонукання-пораду в його семантико-прагматичний варіант «допомогу-пораду». Цей варіант спонукання-поради може бути реалізований і на рівні надфразної єдності, напр.: *Метою цієї Стратегії є визначення заходів законодавчого, організаційного та інституційного характеру, спрямованих на вдоско-*

налення та забезпечення стабільного функціонування національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Це допоможе державі оцінити досягнутий на сьогоднішні прогрес у виконанні українських зобов'язань (<http://www.sdfm.gov.ua>). Спонування до створення стратегії контролю за дотриманням правил функціонування національної фінансової системи набуває форми допомоги-поради на рівні надфразної єдності, що складається з двох висловлень. У першому з них з'ясовано зміст дії, до якої спонукають адресата (забезпечити ефективне втілення в життя правил за допомогою механізму контролю за їх дотриманням). У наступному міститься його мотивування (це допоможе оцінити...).

Порада-повчання

Порада-повчання містить роз'яснення щодо характеру, параметрів рекомендованої дії, напр.: *Всі реабілітаційні послуги повинні бути доступними в місцевій громаді, де живе людина з обмеженими можливостями. Проте в окремих випадках реабілітаційні курси можуть бути організовані за місцем проживання інваліда* (<http://www.president.gov.ua>). Ця надфразна єдність є рекомендацією-повчанням щодо організації реабілітаційних центрів для людей з обмеженими можливостями (інвалідів). У першому висловленні, що становить цю надфразну єдність, реалізовано значення вимоги (реабілітаційні центри повинні знаходитися в населеному пункті, де проживає інвалід), у другому - значення дозволу в окремих випадках організувати реабілітаційні курси за місцем проживання інваліда.

Порада-вимога

Порада-вимога містить компонент наполегливості, повинності, напр.: *Спираючись на широкомасштабне співробітництво під час проведення всеосяжного та прозорого оцінювання ризиків та рівня безпеки атомних реакторів (стрестестів) після аварії на атомній станції Фукусіма, Сторони повинні, як і раніше, тісно співпрацювати у питаннях підвищення ядерної безпеки, а також поводження з радіоактивними відходами та відпрацьованим ядерним паливом з тим, щоб Україна включила у своє законодавство найбільш актуальну нормативно-правову базу, імplementовану в ЄС у цій сфері. Забезпечення найвищого рівня ядерної безпеки захищається одним із ключових пріоритетів для обох Сторін* (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16).

Компонент вимоги в таких реченнях передає контекст, що диктує оптимальну форму висловлення. Модальне слово *повинні* є одним із засобів вираження повинності й водночас сигналом пом'якшеного, некатегоричного спонування [3]. Це дає змогу припустити, як вважає мовець, що виконання дії за словом *співпрацювати в питаннях підвищення ядерної безпеки* - в інтересах третьої особи (осіб) - *країн-учасниць*, що є ознакою поради; мовець бажає, щоб адресат *Україна* виконав цю дію, він передбачає можливу непокору від останнього, але попередити можливу непокору не в компетенції прескриптора, що вирізняє спонування-вимогу. У висловленні поєднано значення поради та вимоги.

Порада-побажання

Значення поради в цьому висловленні нашароване на семантику побажання, про що свідчить дієслівна лексема зі значенням неконтрольованої дії, напр.: *Враховуючи обов'язковість виклику державного виконавця при розгляді подання в порядку ст. 377-1 ЦПК та можливого витребування необхідних документів, вважаємо, що розгляд подання повинен здійснюватись в день його надходження (за наявності необхідних документів), але не пізніше наступного дня з моменту його подання* (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-13>).

Зміст цього висловлення, що функціює в контексті судової практики, можна передати спонуканням адресованим укладачам нормативної документації для покращення процедури подання до суду. Дія в дієслівній фразі «ставитися доброзичливо» стосується переважно емоційної сфери, оскільки вона не підконтрольна людській волі, висловлення модифіковано в пораду-побажання, але не обов'язково буде виконано, бо залежить не від мовця.

Порада-пропозиція

Порада-пропозиція реалізована за допомогою висловлень із лексемою *пропонувати*, напр.: *Ось що я пропоную: негайно знайти технічне рішення для припинення антиукраїнської телевакханалії в Донецьку. Створити на територіях, що межують із окупованими, потужності для поширення теле- чи радіосигналу. В ідеалі треба озброїтися досвідом «Голос Америки» чи «Радіо Свобода» часів холодної війни* (Апостроф. – 04.09.2015).

Заявляючи про те, що необхідно знайти технічне рішення для припинення антиукраїнської пропаганди в Донецьку, мовець реалізує дві спонукальні настанови: по-перше, радить організаціям телезв'язку негайно створити потужності для поширення теле- чи радіосигналу на межі з окупованими територіями; по-друге, пропонує можливі варіанти реалізації зазначеної функції. Вказуючи на здатність адресата виконати дію дієсловом *озброїтися* у поєднанні з модальним словом *треба*, адресант передбачає, що останній зробить це.

Водночас адресат може проігнорувати пропозицію мовця («міг би» - не означає «зобов'язаний»). Цей прагматичний підтип поради може бути реалізований і прямим способом, через уведення до висловлення відповідних лексем: *З другого боку, держава має спрямувати зусилля людей у певну основну сферу. Нею може бути сільське господарство. Це не означає, що кожен повинен ходити з ралом. Але варто зосередитися на виробництві їжі* (Хрещатик - 27.05.2016). У цьому висловленні прямо вказано на те, що в ньому реалізовано два різновиди спонукання. Цей ефект досягнуто за допомогою поліпредикативних перформативних формул *варто зосередитися, держава має спрямувати*.

Порада-думка

Порада-думка - один із небагатьох прагматичних підтипів спонукання, у якому нейтралізовано такі риси офіційно-ділового стилю, як знеособленість й об'єктивність. Ці ознаки можуть бути нейтралізовані по-різному, зокрема побудовою висловлення від третьої особи, напр.: *Роль Верховної Ради полягає в тому, що (1) президент повинен настоювати на своїх зусиллях у переговорах із ЄС та іншими державами в забороні поставок зброї на тимчасово не підконтрольні території*

України. Необхідно відстоювати позицію щодо поставок зброї Україні в тому обсязі, який необхідний для забезпечення безпеки держави. Президент повинен подати на розгляд Верховної Ради зміни до бюджету України з метою збільшення фінансової підтримки української армії (<http://lovu.com.ua>).

З одного боку, вираження думки передбачає суб'єктивність, з іншого боку особа, яка висловлює цю думку, - це колективний орган, що заявляє про себе в офіційних документах у третій особі і в такий спосіб зберігає видимість неупередженості та об'єктивності.

В уривках із судових постанов ступінь знеособленості збільшено за рахунок використання предикативної основи *суд визнає: Суд визнає, що потерпілий ОСОБА_2 давав правдиві покази суду, які підтверджуються іншими доказами. Суд визнає, що потерпілий ОСОБА_4, свідки ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7 давали правдиві покази на досудовому слідстві. Суд визнає, що підсудний ОСОБА_3 давав частково правдиві покази суду* (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/d>).

Порада-думка не аргументована, бо джерелом є посадова особа, від якої чекають не стільки аргументованої думки, скільки авторитетної, але «якщо те ж саме висловлює інший, то очікування змінюється: думка має бути передовсім обґрунтованою» [3].

Порада-заклик

Хоч офіційно-діловому стилю притаманні знеособленість, відсутність емоційності та експресивності, ми зафіксували документи, в яких спостерігаємо відступ від зазначених канонів, уживання експресивної поради, яку можна схарактеризувати як пораду-заклик: *...закликає Російську Федерацію та її ставлеників дотримуватися домовленостей про припинення вогню від 18 лютого 2017 р., а також оперативно і в повному обсязі виконати Мінські домовленості; закликає Росію вивести війська та озброєння з території України і негайно припинити фінансове та військове забезпечення незаконних збройних формувань ставлеників, яких вона підтримує; закликає до відновлення повного контролю української влади над кордонами України; рішуче засуджує підписаний Президентом Росії наказ про визнання проїзних документів, виданих російськими ставлениками, що суперечить домовленостям в рамках мінського процесу* (<http://lovu.com.ua>).

У цій надфразній єдності реалізовано значення поради (рекомендації), про що свідчить назва документа, і заклику, про що сигналізує лексема *закликає* в першому реченні. У наведеній конструкції стильові характеристики спонукань набувають периферійного статусу, наближені до публіцистичної форми викладу, свідченням є такі прийоми, як повтор (*закликає дотримуватися, закликає вивести, закликає до відновлення*), наростання (*закликає дотримуватися - засуджує*), використання різних спонукальних конструкцій (імператив виражений інфінітивною формою), виразність особи мовця (Росію, український уряд - це і мовець, і адресати, до яких мовець зараховує й себе). Все це створює високу емоційність і експресивність спонукування, комунікативно-стильовий ефект досягнуто за рахунок особливого співвідношення спонукальних речень. Ефект поради-заклику досягають у надфразній єдності і за рахунок нагромадження однорідних паралельних спонукальних конструкцій із різним лексичним наповненням, напр.: *Не потрібно пояснювати вам, що цього дня навіть*

найменший крок убік може спровокувати незчисленні нещастя в цілому краї, зашкодити імені ваших матерів, дружин і дітей. Закликаємо вас, аби цілий день поводитися спокійно, уникали усіяких збіговиськ, сторонилися від шинків і бійок, навіть гострих слів. Аби жодним словом не дати приводу до найменшого збурення чи непорядку. Покажіть, що ви є людьми зрілими, які розуміють, чого хочуть, і переконані у правоті своєї справи (Моя Вінниця. - 20.09.2017).

Це уривком із документа інформативного плану (опублікованого звернення з газети «Ргаса» до робітників). Система спонукання в подібних текстах зорієнтована впливати більше на емоційну сферу людини, ніж на вольову, домінування в інформативних документах таких форм викладу, як аргументація, міркування, переконання зближують офіційно-діловий стиль із публіцистичним. Звідси - вибір форм наказового способу дієслів, що надає висловленням значення заклику, а паралелізм конструкцій і семантичне аранжування дієслів за принципом наростання робить спонукання наполегливим й емоційно насиченим.

Опосередкована і безпосередня порада

Опосередкована порада являє собою висловлення спрямовані на адресата, вираженого 3-юю ос. одн., напр.: *Під час звернення до суду з поданням про встановлення тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України та при відкритті провадження у справі доцільно зобов'язувати державного виконавця, суб'єкта звернення, здійснити та подати до суду опис документів виконавчого провадження* (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-13>).

Це висловлення є складовою тексту судової практики щодо розв'язання питання про тимчасову заборону в праві виїзду за межі України. Текст конвенції адресований насамперед до сторін, які працюють у вищих судових інстанціях, однак виконавцем дії будуть інші особи - позивачі. На працівників суду покладається завдання довести до позивача цю інформацію, покликану спонукати виконати згадану дію.

Порада, адресована першій особі

В офіційно-діловому стилі прагматичні варіанти поради, зареєстровані в текстах судових постанов, де мовець (суддя) аргументує постанову та роздумує, у який спосіб прийняти правильне рішення, напр.: *Отже, відповідальність за неоднозначність трактування положень умов державної лотереї має нести не тільки оператор державної лотереї, але й згаданий центральний орган виконавчої влади, у зв'язку з чим, на наш погляд, оператор державної лотереї матиме право на відшкодування збитків, спричинених призупиненням проведення лотереї центральним органом виконавчої влади. Крім того, на наш погляд, підставою для призупинення проведення державної лотереї взагалі має бути не неоднозначне трактування положень умов проведення лотереї, як це передбачено у проекті, а їх порушення. У зв'язку з цим всі положення пункту 7 про неоднозначність тлумачення положень умов проведення державної лотереї пропонуємо виключити з статті 5* (w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=47207&pf35401=264601).

Це висловлення є уривком із висновку проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державні лотереї в Україні» (щодо посилення державного контролю)» і функціює в контексті, що відбиває різні етапи викладу змісту автором (тут фіксуємо трансформацію множини в одинину, *наш = мій*).

Отже, прагматичний потенціал, варіативне різноманіття поради відображено в діаграмі 1, яка унаочнює кількісний розподіл виявлених нами видів поради в діловому дискурсі.

Додаткова прагматична параметризація варіантів поради (чинник адресата, зміст дії, тип тексту, додаткові комунікативні наміри мовця) дозволяє виокремити більш дрібні варіанти: потенційну пораду (1), пораду-застереження (2), пораду-інструкцію (3), критичну пораду (4), пораду-повчання (5), пораду-вимогу (6), пораду-побажання (7), пораду-пропозицію (8), пораду-думку (9), пораду-заклик (10), опосередковану пораду(11), пораду, адресовану першій особі (12).

Отже, найчастотнішим прийомом реалізації прагматичних варіацій поради в офіційно-діловому дискурсі є потенційна порада - 350 од., а найменш а найменш репрезентативною є порада, адресовану першій особі - 55 од. Перспективним вважаємо аналіз інших виявів некатегоричних мовленнєвих актів (рекомендація, прохання, запрошення) у зіставному аспекті ділового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К. Граматика української мови: Морфологія. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
2. Кулібаба М.О. (2020) Porada yak Suhestyvnyi Skladnyk Ukrainkoho Meteodykursu. *World Science*. 2 (54), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_ws/28 0220 20/6939
3. Вінтонів М., Бортун К. Структурно-семантичні типи та функції імперативних висловлень у публіцистичному й офіційно-діловому стилях. Київ, 2020. 201 с.
4. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ: Наукова думка, 1971. 313 с.
5. Словник української мови / Голова ред. колегії І.К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 8. 916 с.
6. Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Слов'янськ, 1998. 172 с.